

XV. yüzyıl Osmanlı hamamının dış görünüşü ve II. Bayezid döneminde tahminen 1490 yılında inşa edilen Eski Camii'nin kalıntıları

tişkin müslümanın yedisi hallaç, biri hallaç oğlu diye gösterilmiştir. Ayrıca iki makramacı, bir de terzi kayıtlıydı; buna göre otuz altı hânedan on biri tekstil işinde çalışıyordu. 1530 tarihli kayıtlarda Zihne'de bir cami, iki mescid ve bir hamamdan söz edilir.

Osmanlı dönemindeki Zihne'nin ayrıntılı yegâne tasvirini 1667-1668 yıllarında buraya gelen Evliya Çelebi yapar. Evliya Çelebi, Zihne'yi Kanûnî Sultan Süleyman tarafından kurulan ve şehrin gündün güne ilerlemesini ve zenginleşmesini sağlayan vakıfların dindar mütevellisinin ikamet ettiği yer olarak gösterir. Ona göre Zihne sarp ve tehlikeli bir kayalığın üzerinde iki mahalleli, 200 evi olan bir yerdir. Evler birbirini üstüne yapılmış gibidir, aralarındaki dar geçitlerle birbirinden ayrılır. Bazı evler ölüyü bile yıkayacak yer bulunmayacak derecede küçüktür. Bütün sokaklar çok dar ve diktir. Herhangi bir arabayı bu yollarda kullanmak da zordur, burası yerleşme için hiç uygun bir yer değildir. Evliya Çelebi ayrıca güneye doğru uzanan vadinin verimli topraklara, üzüm bağlarına sahip olduğunu, şehirde elli dükkân yanında tüccarlar için iki büyük han bulunduğunu, ancak kasabada kapalı bir çarşının (bez-zâzistan) yer almadığını belirtir. Zihne'nin seramik kâsesi ve bardağı meşhurdur. Sebebi de toprağının çok temiz olmasıdır. Bu kâseler vilâyetten vilâyete hediye olarak gönderilir. Ayrıca Evliya Çelebi Zihne'nin önemli binalarının tasvirini yapar. Şehrin tek camisini Eski Camii diye adlandırır. Bu cami II. Bayezid tarafından yaptırılmıştır. Caminin çatısı kiremit kaplıdır. Mevcut mahalle mescidi de cami yapılmaya uygun bir konumdadır. Ayrıca bir medrese, mektep, tekke ve Eski Camii önünde bir küçük

hamam mevcuttur. Burası, yerleşim için müsait olmayan konumundan ve 1890'larda inşa edilen İstanbul-Selânik demiryolunun şehrin 15 km. kadar güneyinden geçmesinden dolayı XIX. yüzyılın sonundan itibaren terkedildi ve vadiye yeni bir yerleşim birimi (Yeni Zihne) ortaya çıktı. *Kâmûsü'l-a'lâm*'da kazaya adını veren eski merkezinin harap olduğu, Serez'in güneydoğusundaki bir köye (Zilhova) taşındığı belirtilir. Bugün eski Zihne şehrinin Osmanlı kalıntıları dokunulmamış arkeolojik bir alandır ve Evliya Çelebi'nin kayıtlarına göre pek çoğunun bulunması imkân dahilindedir. Mihraptan dolayı cami duvarı olduğu anlaşılan yapının karşısındaki ufak hamam ayaktaadır. Hatta Evliya Çelebi'nin bildirdiği gibi 300 yıl önce Evrenos tarafından yıkılan Bizans surlarının kalıntıları yanında tuğla ile kaplı küçük taş evlerden biri de günümüze ulaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 3, s. 422-431 (1455 tarihli); nr. 7, s. 220-237 (1478 tarihli); nr. 167, s. 40 (1530 tarihli); Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), VIII, 56; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri IV*, s. 278-285, 316-318; H. W. Lowry, "Changes in 15th Century Ottoman Peasant Taxation: The Case Study of Radilofo", *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society* (ed. H. W. Lowry – A. Bryer), Birmingham 1986, s. 23-37; a.mlf., "The 15th Century Vilayet-i Keşişlik: Its Location, Population and Taxation", *Humanist and Scholar: Essays in Honor of Andreas Tietze* (ed. H. W. Lowry – D. Quataert), İstanbul 1993, s. 15-26; a.mlf., *The Shaping of the Ottoman Balkans: 1350-1550*, İstanbul 2008, s. 212-225; Evangelia Balta, *Les vakıfs de Serrès et de sa région (XVe et XVIe siècle)*, Athens 1995, s. 45; S. Petmézas, "Serres et sa région sous les ottomans", *Conseils et mémoires de Synadinos, prêtre de Serrès en Macédoine: XVIIe siècle* (ed. P. Odorico), [baskı yeri yok] 1996 (Editions de l'Association Pierre Belon), s. 429-485, 551-569; K. Moustakis, *The Transition from Late Byzantine to*

Early Ottoman Southeastern Macedonia (14th-15th Centuries): A Socioeconomic and Demographic Study (doktora tezi, 2001), University of Birmingham, s. 444; İsmail Bıçakçı, *Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri*, İstanbul 2003, s. 432; N. Bakirtzis, *Hagios Ioannis Prodromos Monastery on Mount Menoikeion: Byzantine Monastic Practice, Sacred Topography, and Architecture* (doktora tezi, 2005), Princeton University; G. Ostrogorsky, "La prise de Serrès par les turcs", *Byzantion*, XXXV, Bruxelles 1965, s. 302-319; E. Zachariadou, "Early Ottoman Documents of the Prodromos Monastery (Serres)", *SOF*, XXVIII (1971), s. 1-35; N. Beldiceanu – I. Beldiceanu-Steinherr, "Un paléologue inconnu de la région de Serrès", *Byzantion*, XLI (1971), s. 5-17; N. Beldiceanu, "Margarid: Un timar monastique", *REB*, XXXIII (1975), s. 227-255; a.mlf. – P. S. Nasturel, "Les églises byzantines et la situation économique de Drama, Serrès et Zichna aux XIVe et XVe siècles", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, XXVII, Wien 1978, s. 269-285; N. Moutsopoulos, "To Byzantino kastro tês Zichnas. Symbolê stê Metetê enos Byzantou Ochryrou Oikismou stên Periochê tou Strymôna", *Annual of the School of Engineering of the Aristoteleian University of Thessalonica. Department of Agriculture*, X (1986), s. 163-338; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2438.

HEATH W. LOWRY

ZİHNİ, Bayburtlu

(bk. BAYBURTLU ZİHNİ).

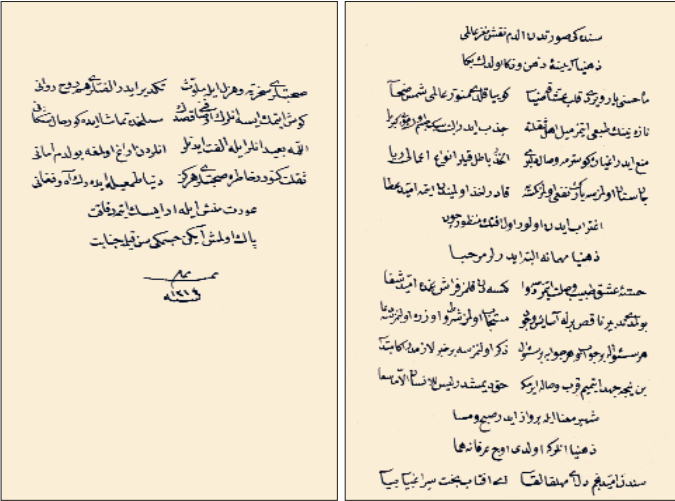
ZİHNİ MEHMED EFENDİ

(ö. 1127/1715)

Divan sahibi

şair ve biyografi yazarı.

İstanbul'da dünyaya geldi. Babasının "ser-trâşan" (berberbaşı) olması sebebiyle o da berberler kethüdâlığına getirildi ve Berberzâde diye anıldı. Öğrenimini sürdürürken Dürrî Mehmed Efendi'ye (ö. 1149/1736) dânişmend oldu, fakat daha sonra tahsilini yarıda bırakıp küttâb-ı sultânî zümresine katıldı. Dîvân-ı Hümâyün kâtipleri arasında güzel sohbetleriyle tanındı. Bazı vezirlere nedimlik yaptı, özellikle Râmi Mehmed Paşa'nın himayesine girdi, onun himmetiyle Tersâne-i Âmire rûznâmçeciliğine yükseldi. Râmi Mehmed Paşa'nın 1114'te (1703) sadârete getirilmesi münasebetiyle düşülmüş olan tarihlerden, "Zihniyâ şevk ile bu nev'a dedim târîhin / Sad ile sadra kadem bastı Mehmed Paşa" şeklindeki beytin (Anonim Osmanlı Tarihi, s. 197) Berberzâde'ye ait olması kuvvetle muhtemeldir. 1115'te (1703) meydana gelen Edirne Vak'ası sırasında hâmiş Râmi Mehmed Paşa'nın gizlenmesine yardım etti, bu arada kendisi de görevinden alınınca

Zihni divanından iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2638, vr. 12*, 86*)

mağdur duruma düştü. 1120 (1708-1709) yılına kadar saklanmak zorunda kaldı, daha sonra Edirne'ye gitti ve bir süre orada kaldı. Ardından İstanbul'a döndü ve Sadrazam Damad (Şehid) Ali Paşa'nın sadrazamlığı devrinde küçük rûznâmçe görevine tayin edildi. 1126'da (1714) Mukâbele-i Süvârî Kalemî'nin başına getirildi. Berberzâde'nin Mevlevîliğe muhabbetinin olduğu düşünülmektedir. Tezkirelerde iyi bir şair, latif, nazik ve zeki bir kişi olarak tanıtılır.

Çağdaşlarının iyi bir şair diye nitelendirilen, fakat divanından söz edilmeyen Berberzâde Mehmed Efendi şiirlerinde "Zihni" mahlasını kullanmıştır. Nâbî'nin etkisi altında yazdığı öğüt verici şiirlerinin toplandığı, mürettep olmayan divanının bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Esad Efendi, nr. 2638). Baş tarafında nazma dair 10 varaklık mensur dîbâçesi bulunan eserde beşi Farsça, ikisi Arapça olmak üzere 317 gazel ile on beyitlik terkibibend, bir tarih mazmunesi ve bir hâtıme yer almaktadır. Ramazan ayını, alışveriş usullerini ve pazar yerlerini tasvir eden, bu arada rüşvet ve iltimas gibi sosyal bozukluklara değinen şiirleri aynı zamanda bir sosyal tarih niteliğindedir. Tezkireci Safâyî eserine na't ve Mevlevî külâhına dair iki şiirden örnek mısralar almışsa da Sâlim Efendi bu mısraları çağdaşı olan, Bursa Mevlevîhânesi şeyhlerinden diğer Zihni'ye (ö. 1126/1714) izâfe etmektedir. Divan üzerine yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (bk. bibl.). Berberzâde Zihni'nin, *Tezkiretü'l-meşâyih* veya Safâyî'nin ifadesiyle *Vefeyât* adında bir eser telifine başladığı, burada İstanbul'un fethinden bir başka rivayete göre ise 1000 (1591-92) yılından kendi zamanına kadar gelen âlim ve şeyhlerin hal tercümelerini bir araya getirdiği, fakat eseri tamamlayamadan

vefat ettiği ve eserin müsvedde halinde kaldığı çağdaşları tarafından belirtilmektedir. Ayrıca büyük bir cilt hacminde *Mısrû'l-Kahire Târîhi* adlı bir çalışmasından söz edilirse de (*Osmanlı Müellifleri*, III, 53) bu eserin mahiyeti ve muhtevası bilinmemektedir. Abdülkâhir el-Cürçânî'nin *el-'Avâmilü'l-mi'e* adlı meşhur eserini (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3641) tercüme eden Berberzâde Zihni Mehmed Efendi'nin de aynı kişi olması kuvvetle muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704 (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 197; Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire* (haz. Pervin Çapan), Ankara 2005, s. 199-200; Şeyhî, *Vekâ-yiu'l-fuzalâ*, II-III, 463; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 250-251; a.e. (haz. Adnan İnce), Ankara 2005, s. 311-312; *Sicill-i Osmânî*, II, 344; *Osmanlı Müellifleri*, III, 53; Babinger (Üçok), s. 271; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, s. 313; Halûk İpekten v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 552; Leyla Alptekin, *Berberzâde Mehmed Zihni Divanının Bilimsel Yayını ile Eserin Şekil ve Muhteva Bakımından İncelenmesi* (yüksek lisans tezi, 2007), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; "Zihni Mehmed Efendi (Berberzâde)", *TDEA*, VIII, 657.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

ZİKİR (الذکر)

Sözlükte "bir şeyi anmak, hatırlamak" anlamındaki **zikir** (**zıkr**) kelimesi (çoğulu zükûr, ezkâr) dinî literatürde "Allah'ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş" anlamında kullanılır. Zikir dil veya kalp ya da her ikisiyle beraber yapılır; bu ise ya unutulana bir şeyi hatırlama ya da hatırdaki olanı muhafaza et-

me şeklinde olur (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "zıkr" md.). Kur'an'da türevleriyle birlikte birçok âyette geçen zikir Allah'ı dilele hamd, tesbih ve tekbir şekliyle övmek; nimetlerini anmak, bunları kalple hissetmek ve tefekkür etmek; kulluğun gereklerini akıl, beden ve mal ile yerine getirmek; namaz kılmak, dua ve istiğfarda bulunmak, kevnî âyetler üzerinde düşünmek şeklindeki mânalarının yanı sıra Kur'an, önceki kutsal kitaplar, levh-i mahfûz, vahiy, ilim, haber, beyan, ikaz, nasihat, şeref, ayıp ve unutmanın zıddı gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Kur'an'da, Allah'ın içten yalvararak ve korkarak alçak sesle sabah akşam çokça zikir ve tesbih edilmesi emredilmiş (el-A'râf 7/205; el-Ahzâb 33/41-42), O'nun zikrinin her şeyden üstün olduğu vurgulanmış (el-Ankebût 29/45), Allah'ı anmanın bütün ibadet ve itaatlerden önemli sayıldığı ifade edilmiştir. "En büyük olma" (ekberiyet) vasfıyla nitelenen zikir, "Yalnız beni anın ki ben de sizi anayım" âyeti dikkate alınarak (el-Bakara 2/152) Allah'ın kulunu anması şeklinde de anlaşılır. Yine âyetlerde zikrin kalp huzuruna, kurtuluşa ve bağışlanmaya vesile olacağı vurgulanmış (el-Enfâl 8/45; er-Ra'd 13/28; el-Ahzâb 33/35; el-Cum'a 62/10), mal ve evlâdın müminleri Allah'ı anmaktan alıkoymaması gerektiği (el-Münâfikûn 63/9), gerçek müminlerin ticaret ve alışveriş gibi dünya işleri sırasında bile Allah'ı anmaktan geri durmayacakları (en-Nûr 24/37) belirtilmiştir. Öte yandan münafıkların Allah'ı çok az andıkları (en-Nisâ 4/142), Allah'ın zikrine karşı kalpleri katı olanların açık bir sapıklık içinde buldukları (ez-Zümer 39/22) beyan edilmektedir. Hadislerde de zikrin önemine ve zikir ehlinin faziletlerine işaret edilmiş (Wensinck, *el-Mu'cem*, "zikr", "zekera" md.leri), zikir halkaları cennet bahçelerine benzetilmiştir (Tirmizî, "Da'avât", 83). En hayırlı amelin Allah'ı zikretmek olduğu, zikrin altın ve gümüş infak etmekten, düşmanla savaşmaktan bile üstün sayıldığı kaydedilmiştir (Tirmizî, "Da'avât", 6; İbn Mâce, "Edeb", 53). Ayrıca zikir maksadıyla bir araya gelen topluluğu ilâhî rahmetin ve melekelerin kuşatacağı, üzerlerine sekînet ineceği, Allah'ın da onları kendi nefsinde anacağı (Müslim, "Zikir", 39; Tirmizî, "Da'avât", 7), yeryüzünde "Allah Allah" diyen bir kişi buldukdça kıyametin kopmayacağı belirtilmektedir (Müslim, "İmân", 234).

Allah'ı anmanın sığınma (istiâze), besmele, takdis, tesbih (sübhânellâh), hamdele (elhamdülillâh), tekbir (Allâhüekber), tehlîl (lâ ilâhe illallah), havkale (lâ havle